

КОНСОЛІДАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАГАЛЬНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ РАДИ

Функціонування дієздатних органів влади, успішна внутрішня і зовнішня політика Західно-Української Народної Республіки засвідчили здатність українців до утворення власної державності. Відзначимо, що поряд з іншими владними інституціями оперативно й ефективно працював західноукраїнський передпарламент. Але створенню Національної Ради передувало функціонування в період Першої світової війни Головної Української Ради (ГУР), Загальної Української Ради (ЗУР) і Української Парламентарної Репрезентації (УПР).

Дослідженню ЗУР присвятили праці сучасні вчені О.Добржанський, М.Кугутяк, І.Патер, В.Расевич. Однак, діяльність цієї політичної структури не повною мірою відображено в історіографії. Автор здійснив спробу проаналізувати організаційну структуру та основні напрями роботи ЗУР.

Ідея створення загальноукраїнської політичної організації була сформульована наддніпрянськими емігрантами з Союзу визволення України (СВУ) на засіданні ГУР 26 жовтня 1914 р. Однак через розбіжності в поглядах на майбутнє організації тільки 30 квітня 1915 р. на нараді представників Української націонал-демократичної партії (УНДП), Української радикальної партії (УРП), Української соціал-демократичної партії (УСДП), буковинських націонал-демократів і СВУ приймається остаточне рішення перетворити ГУР на Загальну Українську Раду.

Згідно із статутом, прийнятим 30 квітня 1915 р., ЗУР проголошувалася репрезентацією всього українського народу на період війни. Інші українські організації й інституції зберігали автономію, але повинні були координувати свою діяльність з “головними витичними лініями” ЗУР. Відповідно до “Положення про компетенцію і склад Ради” до складу ЗУР увійшли від Галичини: 14 делегатів УНДП, 6 – УРП, 4 – УСДП. Буковину в Раді репрезентували 5 націонал-демократів, 1 член Української народної партії та 1 соціал-демократ; Наддніпрянщину 3 делегати від СВУ.

Постійним виконавчим органом ЗУР стала президія, у складі якої були президент К.Левицький (представник галицької УНДП) і чотири віце-президенти, репрезентанти галицької і буковинської УНДП, УРП і УСДП (М.Василько, Є.Петрушевич, Л.Бачинський і М.Ганкевич). Делегат Союзу О.Скоропис-Йолтуховський мав право голосу тільки при розгляді всеукраїнських справ.

5 травня 1915 р. відбулося перше засідання ЗУР. 12 травня 1915 р. новоутворена Рада затвердила відозву, в якій було окреслено завдання організації. Її діячі як правонаступники ГУР сподівалися на поразку Росії у війні, тому зайняли проавстрійську позицію. Згідно з документом метою організації декларувалося здобуття “вільної самостійної української держави”.

19 травня 1915 р. на третьому засіданні ЗУР було прийнято регламент Ради. Згідно з ним засідання ЗУР повинні були відбуватися раз у два тижні. Надзвичайні засідання скликалися президією або на вимогу групи (не менше трьох делегатів). Рішення приймалися більшістю голосів, групи, які мали не менше трьох членів, володіли правом вето.

У складі ЗУР було утворено секції: правно-політичну (14 членів); пресову (9 членів), а також еміграційну, економічну і культурну – по 5 членів. Останні три секції мали відігравати роль посередників між ЗУР та іншими українськими інституціями з подібними завданнями. Українську Бойову Управу було визнано автономним органом ЗУР і керівним органом січового стрілецтва (Рада затверджувала кадрові призначення в Начальній команді УСС, надавала вказівки у політичних справах). Пізніше на правах автономного органу було утворено Українське пресове інформаційне бюро.

Однак група К.Левицького і М.Василька зразу ж спробувала створити підконтрольне політичне представництво Наддніпрянщини. На засіданні ЗУР 26 травня 1915 р. було зачитано лист галичанина С.Барана, в якому критично оцінювалася праця СВУ в таборах для полонених-українців і пропонувалося створити окрему секцію ЗУР для проведення цієї роботи. Проте члени ЗУР позитивно оцінили діяльність Союзу в цьому напрямку, хоч і зобов'язали надавати звіти про діяльність у таборах, здійснювати роботу згідно з

директивами Ради, призначати галичан і буковинців до праці з полоненими за погодження ЗУР.

К.Левицькому вдалося залучити на свій бік соціал-демократів. У цих умовах частина опозиції з парламентського клубу оголосила бойкот і залишила ЗУР (Є.Петрушевич, Т.Войнаровський, Л.Цегельський). Після визволення Львова австрійськими військами до міста повернулися М.Ганкевич та Л.Бачинський. На їхнє місце партії призначили залежних від Управи УНДП В.Темницького та Я.Веселовського.

Джерелом напруження в Раді також стало обговорення повноважень Д.Донцова, який представлявся як шеф Українського пресового бюро в Берліні і представник ЗУР. В інтерв'ю мюнхенській газеті 6 червня 1915 р. він заявив, що нема жодної серйозної української політичної організації, яка б домогалася самостійності. Проте в дискусіях з цього приводу члени ЗУР вирішили, що В.Степанківський і Д.Донцов не є уповноваженими від ЗУР, а Рада не має ніякого відношення до їх органів, і визнали їх полемічні виступи проти СВУ шкідливими для “загальноукраїнської народної справи”.

В умовах зміцнення позицій в ЗУР групи К.Левицького і М.Василька опозиційні націонал-демократи перейшли до створення альтернативних структур. Задля цього опозиція розпочала видання “Українського слова”. Натомість СВУ віддавав перевагу співпраці в рамках ЗУР, яку трактував, як “координацію діяльності і поділ праці”.

Наприкінці червня 1915 р. внаслідок наступу австро-німецької армії Львів був звільнений від російських військ, і в місті почало відновлюватися передвоєнне життя. У “Відозві до українського народу Галичини і Буковини” від 24 червня 1915 р. ЗУР закликала: “Дбайте про те, щоби там, де щез вже наш ворог, наново повставали наші давні українські організації...”.

Ініціативу в свої руки взяв Комітет українців міста Львова, члени якого дещо упереджено і підозріло ставилися до ЗУР, звинувачуючи її членів у тому, що вони під час окупації відсиджувалися у Відні. Настрої тогочасного українського суспільства краю яскраво висловив у своєму листі жовнір О.Найхрович:

“...чого Ви всі збилися як ті пчілки до Відня – чи не лутше було б тепер трохи роз’їхатись по Австрії,...стати в обороні наших українських справ”.

Комітет одразу ж оприлюднив відозву з приводу звільнення Львова, яка містила заклик до українців відновити роботу в національних інституціях. Було прийнято рішення видавати пресовий орган “Нове слово”. Поступово тут стали розроблятися плани щодо поетапного перепідпорядкування повітових партійних організацій опозиційній групі. Крім того, клерикальні політичні кола, які не отримали представництва в ЗУР, розпочали утворювати конкурентні до Ради інституції.

У цей час зникли сотні українських громад і посилився вплив поляків у Східній Галичині, не було українських урядників і віце-президента українця при наміснику краю, скасовувалися надписи і вилучалися залізничні квитки українською мовою, українські газети за будь-яку згадку про самостійну Україну чи полеміку з поляками конфісковувалися. Значно активізувалася боротьба польських сил за включення українських земель до майбутньої Польщі, відібраних УССами рекрутів відправили до австрійської армії. Ці поступки, на думку опозиції, були спричинені пасивністю К.Левицького і М.Василька, безмежною довірою до прем’єр-міністра К.Штюргка, політичною боротьбою всередині ЗУР, деморалізацією політики і тим, що вона була “галицька, загумінкова, а не загальноукраїнська”. В.Темницький так описав роботу Ради: “бавилася формою, як дитинча позліткою, і змисл до істоти затратила зовсім”.

Незважаючи на ці недоліки, ЗУР намагалася відстоювати інтереси українців. Так, Рада захищала інтереси інтернованих українців, працювала над реорганізацією УССів, обговорювала проекти збереження могил полеглих українських солдатів, дбала про сезонних українських робітників у Німеччині й Австро-Угорщині, сприяла отриманню кредитів на освітні та добродійні українські інституції.

Значна увага приділялася проблемі “Воєнного банку”, який створював уряд у 1915 р. для відбудови зруйнованої війною Галичини. Те, що до його керівництва повинні були також увійти поляки і євреї, викликало острах, що

поляки узурпують владу в банку і використовують його в своїх національних інтересах. Через це на засіданні ЗУР 23 червня 1915 р. було прийнято рішення не відсилати українських делегатів до “Краєвої комісії для справ рільничих”, ані до “Краєвого комітету для відбудови міст і сіл”, щоб не дати підстав думати, нібито українці можуть співпрацювати з поляками. Проте наприкінці серпня 1915 р. політики погодилися на участь у спільному з поляками банку.

Діячі ЗУР, щоб позбутися в майбутньому будь-яких спроб ототожнення місцевого населення з росіянами, почали домагатися введення на офіційному рівні номенклатури “Україна”, “український”. Ними був розроблений меморандум для австрійського уряду з вимогою називати український народ словами “український”, “Україна” замість термінів “руський”, “Русь”.

Як і всі національні політичні сили Австрії після 1848 р., ЗУР надавала великого значення вимозі поділу Галичини на українську і польську провінції. 25 жовтня 1915 р. на засіданні ЗУР К.Левицький інформував про те, що прем’єр-міністр К.Штюрґк заявив у вузькому колі: “...поділ Галичини у вищих сферах є справою дефінітивно порішеною і дипломатично між Австрією і Німеччиною упакованою”.

Пізніше, у період листопадової кризи 1916 р., К.Левицький зізнався, що 15 вересня 1915 р. до президії ЗУР поступила офіційна заява К.Штюрґка про рішення керівників Австро-Угорщини і Німеччини провести національний поділ Галичини^{**}. Крім того, 14 грудня 1915 р. делегація ЗУР під керівництвом К.Левицького представила в Будапешті угорському прем’єр-міністру С.Тіссі українські політичні вимоги, який висловився за відокремлення Східної Галичини від Західної, але застеріг, що Закарпаття є справою тільки Угорської держави.

Проте в той час, коли прем’єр-міністр К.Штюрґк декларував українцям обіцянки поділити Галичину, австрійський монарх гарантував представнику польських політичних сил Л.Білінському збереження непорушності Галичини.

^{**} Кордон мав пройти по лінії річки Сян. Щоб заспокоїти поляків, для виборів до сейму мала бути створена курія великих землевласників, незмінним залишався також статут міста Львова.

У таких умовах ЗУР вимагала урядової заяви про гарантію реорганізації управління Галичини і Холмщини.

У результаті переговорів вдалося досягнути небагато: намісником Галичини замість поляка фон Коритовського було призначено генерала Колларда, в серпні 1915 р. легіон УССів був офіційно перетворений у регулярну частину австрійської армії – 1-й полк УССів, в окупованих областях Холмщини і Волині почали відкриватися українські школи, були визнані права української мови. Новий намісник Галичини погодився і схвалив передачу у власність українців москвофільських інституцій, забезпечення службовцями прав української мови, прийняття на роботу в адміністрацію українців.

Згідно з розпорядженням австрійського військового керівництва від 17 жовтня 1915 р. у всіх районах на схід від округів Любартів, Люблін і Янів українська мова проголошувалася мовою викладання в школах, а польські меншини отримували право на навчання рідною мовою за наявності не менше 40 дітей в населеному пункті. Проте демаркаційна лінія між українцями і поляками через Любартів була проведена невдало, права українців на захід від цієї лінії не гарантувались. На місцях не було структур, які б контролювали виконання рішень щодо українців, службовці в основному були поляками і “заводили польщизну”.

Враховуючи повідомлення з Холмщини і Волині, Л.Цегельський 20 грудня 1915 р. запропонував професорам С.Томашівському і С.Рудницькому від імені Ради підготувати для світової громадськості меморандум з етнографічним обґрунтуванням західного кордону України і декларацію з вимогою утворення з українських земель автономної провінції в Австрії.

У січні-лютому 1916 р. відбулося лише одне засідання ЗУР і тільки 1 березня 1916 р. було обговорено зміст планованого меморандуму і прийнято рішення не ставити претензій щодо українських земель на захід від кордонів Російської губернії. Крім того, С.Томашівський підготував меморандум “Церковно-політичний погляд на українське питання”, в якому розглядалося конфесійне питання на окупованих українських територіях. 5 січня 1916 р. ЗУР

прийняла резолюцію, в якій члени Ради вимагали створення з Холмщини, південно-західної Гродненщини і Волині автономної “державно-правної одиниці в тісній злуці з Центральними державами”.

Принагідно зазначимо, що 15 лютого 1916 р. єпископ Г.Хомишин видав пастирський лист, згідно з яким з 25 березня в Станіславській дієцезії впроваджувався григоріанський календар. Реформа була, як висловився Є.Олесницький, “не на часі”, викликала занепокоєння у населення, а тому ЗУР вручила К.Штюргкові протест проти реформи календаря.

Опікою над українським шкільництвом в окупованих землях ЗУР займалася спільно з СВУ через очолюване І.Крип’якевичем Бюро культурної помочи для українського населення зайнятих земель. Для економічної організації краю було прийнято рішення надіслати до Володимир-Волинського делегата Ради, а 19 травня 1916 р. для вирішення проблем українців президія ЗУР сформувала ще й делегацію до керівництва розташованої на цих землях IV армії.

Австрійські чиновники переконували діячів ЗУР, що на схід від Бугу немає польських урядників, а службовці в польській частині в достатньому обсязі володіють українською мовою. Розташування польських легіонів на землях Волині і Холмщини пояснювалося тим, що УССи через малочисельність не спроможні забезпечити захист краю. Влада також здійснювала спроби перевести місцеве населення на греко-католицьке віросповідання. Однак 5 червня 1916 р. австрійська влада приєднала до Люблінського військового генерал-губернаторства заселені українцями округи Холм, Грубешів і Томашів, що мотивувалося “практичними вимогами військової етапної служби”.

Крім того, ЗУР докладала чимало зусиль у справі відкриття українського університету у Львові. З цією метою 18 травня 1916 р. українські делегати на чолі з К.Левицьким побували у міністра освіти Австро-Угорщини М.Гуссарека, який заявив, що “українці вже сьогодні стоять перед дверима університету”.

На засіданні ЗУР 30 березня 1916 р. В.Темницький запропонував проект утворення делегації ЗУР для Львова з поділом на окремі департаменти і утворення місцевих комітетів Ради в краю. Натомість К.Левицький, розуміючи, що

опозиція намагалася використати утворення делегації ЗУР у Львові і місцевих комітетів для захоплення влади в Раді, відстоював думку, щоб ЗУР залишалася у Відні. Врешті-решт останньому вдалося отримати підтримку УПК та Народного комітету, і на засіданні ЗУР 19 травня 1916 р. було прийнято рішення залишити Раду в попередньому складі. Восени 1916 р. постійні організації ЗУР діяли тільки у Львові і Перемишлі.

На цьому ж засіданні діяч УРП Л.Левицький вперше поставив питання розмежування повноважень між ЗУР і УПК****. У відповідь на це УПК на засіданнях 7 і 9 травня 1916 р. прийняв рішення організувати тісну співпрацю між українськими парламентськими представництвами шляхом скликання спільних нарад у загальнонаціональних справах. 9 травня 1916 р. серед депутатського корпусу виникла ідея створення нової політичної організації – Загальної української парламентської репрезентації. До її складу мали увійти депутати парламенту і члени палати панів. Нова політична структура, за задумом політиків, не мала втручатися у сферу компетенції ЗУР, а існувати на “підставі відповідного поділу чинностей”.

Президія ЗУР в “Ділі” 18 травня 1916 р. оприлюднила заяву, в якій констатувала, що “ніякої кризи ані в ЗУР, ані в її президії нема”. На доказ своєї життєздатності делегація президії Ради відвідала намісника Галичини, а 19 травня 1916 р. відбулося XXI засідання ЗУР.

Очевидно, у результаті компромісу уже на засіданні УПК 23 травня 1916 р. з ініціативи Ю.Романчука було прийнято рішення про заснування єдиної Української парламентської репрезентації, яка, проте, “нічим не порушувала існування ЗУР”. На засіданні ЗУР 4 липня 1916 р. цей проект було віддано на обговорення партій. Цим самим було започатковано створення альтернативної до ЗУР політичної структури.

У той час у зв’язку з новим наступом російських військ у Галичині і Буковині наприкінці літа – на початку осені 1916 р. знову загострилася проблема з

****Ця пропозиція стала наслідком кризи в ЗУР на початку травня 1916 р. і виходу із складу її президії представників радикальної та соціал-демократичної партій.

українськими виселенцями. У відозві “До культурних народів світу” (15 вересня 1916 р.) ЗУР висловила протест “проти явного змагання Росії підчинити царській тиранії Галичину і Буковину і проти переслідування українського життя в сих провінціях”. На засіданнях ЗУР 26 серпня і 2 вересня 1916 р. було заслухано звіт представника “Українського запомогового комітету” Л.Левицького про хід справ у таборах для українських емігрантів. Дискусії з цього питання точилися в Раді понад місяць.

“Яка наруга! Народ гине від щурів і блощиць, а інтелігенція робить патріотичні наради!.. Нас ніхто не любить, – казали мені мужики”, – оцінив ситуацію видатний письменник В.Стефаник. Ще яскравіше проаналізував умови життя в таборах А.Жук: “Атмосфера життя кримінальна... Почуття громадського обов’язку атрофувалося... Немає ніяких кооператив, гроші йдуть в чужі руки. Наші люди не домоглися активної участі адміністраційної в таборах”.

Тільки 23 вересня 1916 р. Рада постановила домовитися з владою про впорядкування евакуаційних процесів і виступила проти масових виселень українського населення. Було ухвалено упорядкувати внутрішнє життя евакуйованих, залучати до діяльності інші зацікавлені українські організації, заповнити адмінперсонал таборів українцями, ініціювати створення кооперативів і домашніх промислів.

Та найбільшим ударом для українців стало оприлюднення монархами Німеччини і Австрії 5 листопада 1916 р. намірів створити Польську державу. Одночасно Франц-Йосиф I опублікував послання, в якому обіцяв надати Галичині “право самостійного улаштування своїх краєвих справ”.

Ця подія викликала серед українства байдужість щодо дальшого ведення війни і потреби перемоги над Росією. М.Грушевський дуже образно відзначив, що “рескрипт про розширення галицької автономії прогував як похоронний дзвін на усіх надіях і знищив всі підстави якої-небудь австро-германської орієнтації”.

На думку В.Темницького, листопадова криза 1916 р. значною мірою стала наслідком відсутності крайових і місцевих комітетів ЗУР. “ЗУР не найшла опертя серед мас, – стверджував він, – а остала купкою фліхтлінгів, котра чо-

гось домагається, але з котрою з природи річий мало хто числиться...”. Вірогідно, що ігнорування інтересів українців в листопадових актах відбулося, як в силу несприятливої зовнішньополітичної кон’юнктури, так і через політико-економічну слабкість українських політичних структур.

Під час засідання ЗУР 28 жовтня 1916 р. ситуація ще не виглядала надто критичною. К.Левицький, посилаючись на слова графа К.Штюргка, запевнював, що “польська справа тепер не є актуальна”. Проте на надзвичайному засіданні ЗУР 6 листопада 1916 р. К.Левицького і М.Василька звинуватили в тому, що вони мали знати про заплановані зміни, не заспокоювати суспільство, а закликати його до спротиву.

Після звіту К.Левицького всі члени президії ЗУР (М.Меленевський, В.Темницький, Л.Бачинський і А.Лукашевич) склали свої мандат. М.Василько листом повідомив про вихід з президії ЗУР і відзначив, що “наповняє мене непохитне переконання, що я і ціла ЗУР зайві”. На цьому ж засіданні Л.Цегельський вніс пропозицію ліквідувати ЗУР у зв’язку із “конфліктами з Українським парламентарним клубом і багато занедбань”. Проте було прийнято рішення скликати нове засідання Ради протягом наступних двох тижнів.

У резолюціях, які прийняла Рада, значилося, що ЗУР протестує проти приєднання українських земель до складу польської держави і домагається, щоб з них було створено “окремий, самостійний державний український механізм у тісній сполуці з Центральними державами”. Рада закликала українське суспільство, сконсолідуватися “в один одноцільний національний табір” і опертися “на свої власні сили...”.

Натомість 8 листопада 1916 р. опозиційна група в УНДП утворила в парламенті “на основі найстрожної солідарності... клубову організацію “Українську Парламентарну Репрезентацію”. Цим самим було усунуто від влади групу К.Левицького і М.Василька і розпочато дублювання структур ЗУР. На нарадах 9-14 листопада 1916 р. було вирішено створити спеціальні комісії: господарську і відбудови краю, у справах евакуйованих та заснувати “Фонд національної самооборони”. Але, як писав Р.Заклинський, політиків цікавило,

хто “має вести українську політику”, а не “як її вести,... до якої найближчої мети має вона стреміти”.

29 листопада 1916 р. відбулося ще одне засідання Загальної Української Ради, на якому було прийнято резолюцію, що констатувала перехід повноважень до УПР. Задля консолідації національних сил на католицьке Різдво 1916 р. ЗУР ініціювала скликання загальноукраїнського національного з'їзду. Фактично це було останнє засідання ЗУР.

Як бачимо, об'єднання українських політичних еліт Австро-Угорської і Російської імперії в ЗУР дало можливість втілити в життя ідею соборності, зосередити розрізнені політичні сили для вирішення спільних завдань. Проте ЗУР через постійну боротьбу з внутрішньою опозицією, надмірний австролялізм провідників, несприятливу зовнішньополітичну кон'юнктуру не вдалося досягти значних результатів. Обсяг статті не дозволяє повною мірою розкрити діяльність ЗУР, подальших досліджень вимагає питання зв'язків ЗУР з державними структурами, міжпартійні стосунки всередині Ради.